

22 червня 2007 року Міжнародний центр перспективних досліджень провів круглий стіл для журналістів на тему “Реабілітувати куркуля: легітимізація правої ідеології в Україні”

Стенограма круглого столу

Віра Нанівська: Дозвольте мені привітати Вас. Доброго ранку! Мені дуже приємно робити це за круглим столом. Я цілий рік не була в МЦПД на публічній зустрічі. Тема, яку ми Вам представляємо, вже представлена. Вона мала величезний резонанс, і в мене таке відчуття, що про це вже всі знають. Однак нині ми запросили відомих, знаменитих політиків, зокрема нашого партнера пана Євгена Головаху, відомого соціолога. Це ті люди, які дуже професійно працюють над цією темою. Я скажу кілька слів про наше розуміння і чому ми цією темою так зацікавилися.

МЦПД дуже давно аналізує питання публічної політики і демократичних трансформацій. Ми оцінюємо наші проблеми як наші великі успіхи в цьому процесі демократизації. Передусім це велика проблема: розрив між реально діючою політичною багатопартійною системою, відритою політичною конкуренцією і відкритими ЗМІ та свободою слова – з одного боку, а з іншого – не реформованою урядовою державною суспільною машиною.

Цей розрив створює неправильні діагнози в тому, що з нами відбувається, породжує відчуття якоїсь страшної кризи і фрустрації. Наприклад, цього року ми вперше реально переживаємо ситуацію розподілу влади і реальної дії та системи стримування і противаг. Замість того, дорогі журналісти, ми пишемо, говоримо в публічному просторі майже виключно про поганих противників і не говоримо про дуже точні рамки, в яких відбувається ця дія і ті речі, яких нам не вистачає. Тобто в нас недостатньо виставлено червоних прапорців, що можна робити, а чого не можна – це з одного боку. Водночас ця війна і весь конфлікт стовідсотково правильний. Бо всі тільки говорять про правила. Всі ми говоримо про те, що можна робити, а чого не можна, якими мають бути норми і закони. Тому це дуже позитивно.

Однак відсутність у всіх урядах демократичної спроможності працювати в умовах багатопартійності – це велика проблема.

Я щойно була в Китаї. Там запитували: як ви собі даєте раду управляти економікою в умовах багатопартійності? Я усвідомила те, що ми завжди говоримо на презентаціях, – ми вже живемо в багатопартійності. Однак саме багатопартійність створює величезні проблеми, накладає нові вимоги, з якими ми поки що не даємо собі ради. Тому ми закликаємо до іншого осмислення.

Друга обставина, яка створює таку ситуацію, – це розрив, який ми називаємо “соціальною шизофренією”. Буквально – це розрив між нашими інстинктами до діяльності, потребами до заможності, роботи в бізнесі, оцінками, що добре і що погано, – і соціалістичними та комуністичними старими стереотипами, якими ми користуємося щодень і якими, на жаль, користуються під час виборів партії. Тому ми хочемо говорити про це зараз. Пропонуємо звернути вашу увагу: український народ зовсім не такий лівий, наші предки були куркулями, і ми самі в собі куркулі. Просимо звернути на це увагу. Хочу запросити до розмови на цю тему експерта, професійного фахівця пана Головаху. Соціологи бачать глибше або точніше, тому прошу соціологічну опінію.

Євген Головаху: Я можу оцінювати ці результати з погляду того досвіду, який ми маємо за багато років спостереження за нашим суспільством і порівняльні аналізи України з іншими країнами Європи. І справді, в цьому дослідженні, достатньо професійно зробленому, достатньо цікавому і для науковців, і для громадськості, багато з чим я можу погодитися. Передусім щодо ставлення українців до бізнесу. Майже 20 років спостереження демонструють такий парадокс: люди загалом схвалюють ідею підприємницької діяльності, згодні працювати на підприємця, але оцінюють цю постать у чорних, негативних кольорах. І цей парадокс, звісно, легко пояснити: психологічно в атмосфері злиденного суспільства

людей, які мають гроші, завжди сприймають з підозрою, і небезпідставно. Як нам усім відомо, бізнес в умовах першого становлення капіталізму формується досить своєрідно. Однак вже минуло 20 років. Це роки виявлення підприємницької ініціативи. Дані свідчать, що соціальні самопочуття людей, які працюють у приватному секторі, суттєво вищі, аніж соціальні самопочуття тих, хто працює у державному секторі. Тобто історично перемога все-таки за новою моделлю економіки і суспільного життя. Автори справді виявляють певні стереотипи пізнання. На жаль, у нашому суспільстві дуже мало робиться для того, щоб ці стереотипи поступово зникали.

По-перше, це мало роблять підприємці і великий бізнес (він має вільні гроші). Малий бізнес – це таке виживання, яке не дає змоги сприйматися серйозними благодійними чи соціальними проектами.

По-друге, вкрай мало роблять наші уряди. Слава Богу, що останні два уряди цим вже не займалися, а ось те, що зробив попередній уряд – ми дивилися, – це справді дуже цікаво. Майже за кілька місяців ставлення до підприємництва, до приватизації і взагалі до всіх суттєвих ознак приватної економіки набагато погіршилося, бо була чітка пропаганда на визнання його суто кримінальною природою і прагненням поділити все, що було накопичено. Я думаю, такі ідеї погано діють на масову свідомість. Можна буквально за дуже короткий термін зробити такі зміни у масовій свідомості, які потім доведеться роками або десятиліттями коригувати.

По-друге, щодо лівої ідеології, яку у нас сповідують усі політичні сили, окрім “Нашої України” і ще кількох незначних партій. Якщо скласти весь потенціал – це становитиме всього 20 відсотків. Загалом це не зовсім відповідає ідеологічному спрямуванню населення. Справа в тому, що за даними європейського соціального дослідження, яке виконував Інститут соціології за 24 країнами Європи, українці виявилися найбільш правими за шкалою “праві–ліві”, поряд з нами – поляки. А ті, хто на перший погляд має бути правим, так звані локомотиви ЄС – Німеччина, Франція та Британія, – набагато лівіші за українців за своїми суто ідеологічними поглядами. Я думаю це не випадково. Такого розчарування в лівих ідеологічних орієнтаціях населення після кількох десятиліть комуністичної влади, я думаю, такого досвіду немає ні в кого. Я думаю, люди це усвідомлюють, та все ж обирають позицію на правій частині політичної шкали. Однак дивно, що, маючи такі суто абстрактні політичні позиції, вони цілковито сприймають пропаганду всього, що пов’язано з ідеологією навіть не лівою, а вкрай лівою: ідеологію розподілу, ідеологією рівності за будь-яких умов. Про це сказано, це виявлено.

У мене тільки одне питання до організаторів і дослідників. Так, виявлено стереотипи, ми знаємо про них. З одного боку, люди розуміють, що без бізнесу суспільство не виживе, а з іншого – не хочуть сприймати бізнес як легітимну силу, що має такі самі права, як і держава. І тут головна наша проблема: за 20 років ми так і не заклали підвалин громадянського суспільства. А що в нас із цим суспільством? Хто в нас бере участь у добровільних громадських організаціях? За 20 років спостережень кількість людей, які беруть участь у НУО, саме в громадських організаціях, не збільшилася ні на один відсоток. Я завжди наводжу цей приклад, що в нас їх кілька відсотків, а в США – 54%. Тимчасом США – індивідуалістична країна, де більшість населення тим чи іншим способом має контакти з людьми, які хочуть розбудовувати це суспільство поза державою. Ось тому держава там не має такого величезного значення, як у нас.

Громадянське суспільство може собі дозволити ламати стереотипи, але якщо його немає або воно перебуває в зародковому стані, то як воно ламатиме ці стереотипи. Це могла б робити преса – один із суттєвих аргументів громадянського суспільства. Однак вона в нас дуже заполітизована і більшість її зусиль зосереджено на суто політичному житті суспільства. Мало розглядаються приклади, коли справді щось робиться. От я був, скажімо, на зібранні експертів з екологічних проблем, там виступали представники Партії зелених, і вони казали, що за цей період виграли кілька сотень справ про порушення екологічних прав, соціальних прав людей. А кому це відомо? Такі речі ніхто не хоче пропагувати, а якщо ми про це говоримо, то нас розглядають як силу, яка має платити як партії. Може й так потрібно.

Однак невідомо, що робиться в суспільстві поза його меркантильним політичним життям. Якщо в нас немає інструментів громадянського суспільства, щоб змінювати стереотипи, вони залишаються. Однак чи зацікавлена держава в тому, щоб ці стереотипи було змінено, – це мені важко казати. Тут є компетентніші люди.

Віра Нанівська: Дякую. Дуже цікаво, і якраз зараз з цього впливає таке запитання до політиків і державних службовців, усіх присутніх тут ЗМІ (я сподіваюся, що ми це перенесемо далі), що ми з цим робимо.

Наталія Шаповалова: Дякую пану Головасі. Я думаю, тепер нам буде легко робити презентацію дослідження. Спочатку я передам слово моїй колезі, вона розповість про методологію.

Катерина Клім: Це справді цікава презентація, і вона викличе великий резонанс. Оскільки тут присутні і лідери думок, і люди, які формують громадську думку, я одразу хочу попередити: хоча ми прямо чи опосередковано є авторами цього дослідження разом з МЦПД, ми робитимемо все для того, щоб ви не сприймали ці результати як сенсацію, а тільки як констатацію певних тенденцій, які існують у суспільстві.

Я хотіла б нагадати дуже цікаву і мудру думку людини, яка може найбільше, окрім Євгена Івановича, знає про опитування, які робляться на території нашої країни. Юрій Одівата колись писав, що вади масових опитувань загальновідомі, але якщо підходити до них як до інструменту знання і використовувати їх у певному культурному контексті з урахуванням певних концептуальних рамок, то вони можуть відігравати важливу пізнавальну роль. Я хотіла б згадати, що, безумовно, якщо враховувати, чим є соціологічні опитування і чим є такі результати, виважено враховувати, то таке знання може стати інструментом формування політики. Однак дуже важливо бути поміркованим і дуже виваженим в тому, як інтерпретувати отримані результати.

Скажу кілька слів просто про методологію, тому що це важливо для тих, хто писатиме про дослідження. Отже, керівництво проектом здійснювало МЦПД. Анкету для проведення опитування розробила група дослідників у складі експертів МЦПД і Інституту соціології України. Вибірку і проведення опитування – фірма “Соціс”. Опитування здійснювалося з 20 до 30 травня 2007 року. Вибірка є квотною, що репрезентує основні демографічні групи в усіх областях України, що важливо наголосити. Опитано 1 800 осіб віком від 18 до 65 років, тобто активну частину населення. Серед них 46% чоловіків, 54% – жінок, що відповідає розподілу актуального населення. 31% опитаних мають вищу освіту – це цікаво для того, щоб інтерпретувати дослідження.

Похибка загальної вибірки не перевищує 3%, але якщо робити узагальнення в групах, наприклад у регіонах, похибка коливається в межах 5%. Чому це важливо? Я хочу сказати про це буквально два слова для тих, хто тільки починає писати. Не знаю, чи тут є такі журналісти, які тільки починають писати про опитування, але важливо, як інтерпретувати цю похибку. Оскільки ми опитуємо не цілу групу дорослого населення, не цілу групу мешканців Донецького регіону, а тільки частину, а узагальнення робимо за всією вибіркою, за усім населенням, то, виходячи з цієї методології, тут вже закладено похибку. Тобто якби ми, наприклад, через деякий час опитали населення такої самої групи, але інших людей, то можна сказати, що ми отримали б інші результати, і ці результати коливалися б плюс-мінус 3%. Тобто, наприклад, 60% молодих людей підтримують підприємництво або хочуть отримати власний бізнес у володіння. Тобто якби ми ще раз опитали, то це могло б бути 57% або 63%, тобто плюс-мінус 3%.

Євген Головаха. Два зауваження. Оскільки готувалася квотна вибірка, то тут її розраховують не так, як випадкові. Її розраховують за так званими неконтрольованими ознаками, такими, які у квоти не закладаються. Це не попередньо розрахована помилка, але я знаю, що в такій вибірці вона справді не перевищує 3%. А щодо 3%, то це не означає, що коли ви порівнюєте групи там 10 і 12 %, то ці розбіжності будуть незначущі. 3% – це тільки

на максимальному поділі відсотків – 50 на 50. Що менший або що більший відсоток ви порівнюєте, то менше треба враховувати. Є такі таблиці (взагалі журналістам, які цим займаються, було б цікаво їх мати), де можна розрахувати для кожного порівнюваного процента таку похибку, але для вас достатньо, що вона не перевищує 3%. Тоді ви вже ніколи не помилитеся.

Катерина Клім: Дякую Євгене Івановичу. Я пропоную зараз надати слово для викладення результатів, а потім ще раз хотілося б сказати, яка специфіка використання їх у вашому полі діяльності.

Наталія Шаповалова: Ось основні результати опитування, які зробив для себе МЦПД. Перше – це розрив (ми це назвали інерцією та глуздом), тобто розрив між стереотипами, які існують у суспільстві, і особистісними установками й преференціями, які декларують респонденти. Власне це засвідчує, що українці орієнтовані на цінності ринкової економіки і пов'язують своє майбутнє і майбутнє країни з розвитком підприємництва.

Водночас населення відтворює радянські стереотипи щодо грошей, бізнесу, великої приватної власності і має інерційне ставлення до великого бізнесу в Україні. Це особливо видно на ставленні до своєї та чужої власності. Так, наприклад, 74% респондентів вважають, що держава повинна захищати приватну власність і заохочувати розвиток національного бізнесу. Однак це не заважає майже 70% громадян підтримувати гасло повернення у державну власність статків великого бізнесу.

Таке саме двозначне ставлення і щодо ролі бізнесу у суспільстві. Більш як 50% опитуваних вважають, що нагромадження грошей у великого бізнесу збіднює державу і громадян. Водночас 73% переконані, що цивілізований і прозорий бізнес сприяє зростанню добробуту у суспільстві.

Українці вважають, що приватні підприємства ефективніші за державні. І власне на цій діаграмі видно, яка різниця між, наприклад, оцінкою ефективності фермерських господарств і колективних сільських господарств, або державних підприємств і приватних підприємств, заводів і так само банків. Найменший розрив мають хіба що приватні і державні навчальні заклади.

Українці воліють працювати в таких умовах праці й оплати, які доступні тільки на приватних підприємствах. Проте згадування про приватного господаря різко знижує кількість охочих. Власне тут теракотовим кольором позначено колонку і видно, що вона набагато менша, аніж кількість охочих працювати на успішному приватному підприємстві, яке має свого господаря, набагато менша, аніж кількість респондентів, які вибрали умови, доступні на приватних підприємствах.

Таке саме двозначне ставлення до великого бізнесу порівняно з власним бізнесом або того, який потенційно респонденти хотіли б мати. 42% відсотки опитуваних вважають, що великому бізнесу вдалося стати успішним завдяки технічному переоснащенню, 23% вважають, що завдяки передовим формам управління. Однак 38% вважають, що великий бізнес досяг успіху тільки завдяки пільгам, які він отримував від держави, або іншим способам її обкрадання.

65% опитуваних пов'язують великий бізнес з корупцією та збереженням непрозорих правил гри, тобто декларують, що великий бізнес зацікавлений у непрозорих правилах гри. 56% вважають, що мета великого бізнесу – заробити якомога більше і втекти за кордон. Водночас 50% респондентів задекларували бажання відкрити власну справу, майже 40% респондентів ствердили, що вони мали досвід підприємницької діяльності, у тому числі надавали якісь послуги. А підприємці і банкіри – найбільш бажані для дітей і онуків у переліку інших професій, наданих на вибір.

Населення також досить високо оцінює ресурси і потенціал бізнесу для здійснення реформ в Україні. Було поставлено одні й ті самі запитання щодо ресурсів, які має держава, громадські організації і бізнес для того, щоб реалізувати реформи. Бізнес має найвищі показники. Однак респонденти зазначають, що йому бракує підтримки населення для здійснення реформ, тобто

населення не довіряє бізнесу, тільки 26% відсотків вважають, що суспільство підтримує бізнес.

Власне на цій порівняльній таблиці видно, як оцінюють респонденти ресурси бізнесу порівняно з ресурсами, які має держава та громадські організації. Тут видно, що за всіма показниками з підтримки населенням вони вищі.

На запитання, яку суспільну функцію має виконувати великий бізнес, понад третина опитуваних підтримала ідею, що бізнес має впливати на здійснення економічних реформ і вирішення соціальних завдань через діяльність відокремлених від бізнесу, відкритих для суспільства спеціальних організацій і фондів. Це менше, ніж кількість респондентів, які вважають, що бізнес має займатися благодійністю та меценатством, однак більше, ніж та частина респондентів, які вважають, що бізнес має брати безпосередню участь у Верховній Раді, в уряді, органах місцевого самоврядування або займатися лише бізнесом і не втручатися в інші сфери. Тобто населення потенційно готове підтримати таку форму, як участь бізнесу у здійсненні реформ і вирішення соціальних завдань.

Ми поцікавилися також думкою населення щодо реформ. Найбільше зацікавлення виявлено у реформі медицини – 68%, освіти – 48%. Такі самі великі показники підтримки мають реформи місцевого самоврядування, державної служби і судова реформа – 42% опитуваних зацікавлені в судовій реформі; 25% підтримали регуляторну реформу, спрямовану на спрощення провадження підприємницької діяльності.

У гальмуванні реформ українці звинувачують політиків, які ділять владу – як було запропоновано респондентам, – 66%, і чиновників, які не зацікавлені в реформах. Як одну з причини респонденти зазначають також відсутність у влади стратегії та ресурсів для реалізації реформ. Українці вважають, що найбільше державі бракує досвіду системних змін, підтримки партій і стратегій та планів реформ.

Висновки, на які нас нашттовхнули результати дослідження. Перший висновок: ми маємо певне зачароване коло. Політики та чиновники орієнтуються на наші стереотипи, пов'язані із соціальною рівністю і негативним ставленням до бізнесу, ретранслюють їх і відтворюють у виборчих програмах, а згодом відтворюють їх у державній політиці і тим самим унеможливають здійснення ліберальних реформ. Така популістська політика лише підживлює підґрунтя для корупції і стримує розвиток підприємництва. Як наслідок, бізнес змушений вдаватися до тіньових схем, що підтверджують стереотипи, які існують у населенні. Таке зачароване коло можна розірвати лише визнавши, що стереотипи існують, що вони шкідливі, називаючи і розвінчуючи їх.

Другий висновок, який ми припустили на підставі цього дослідження: народ готовий сприйняти праву ідеологію, яку може запропонувати підприємництво. Українці пов'язують розвиток країни з розвитком бізнесу, але критично оцінюють нинішню роль великого бізнесу. Великий бізнес загрався, спонсорує групи політичних партій із суспільними стереотипами, він не має довіри населення і, таким чином, також не може реалізувати свій реформаторський потенціал. На нашу думку, бізнес мусить перестати підтримувати ті гасла, у які сам не вірить, і ту популістську політику, у яку сам не вірить, і виступити з властивою йому правою ідеологією.

Зараз я знову передам слово Катерині, яка прокоментує це.

Катерина Клім: Дуже стисло, оскільки у нас багато цікавих гостей, тому мусимо надати час і їм. Ось короткий коментар щодо того, як ставитися до цих результатів, що вони дають змогу висвітлити, як про них писати взагалі. Я хочу наголосити ще раз на тому, що це дослідження та отримані результати визначають панівні орієнтації населення щодо низки соціальних проблем, описують основні чинники, що можуть сприяти більш чи менш активній участі населення у фундаментальних змінах, які відбуваються в Україні. Однак є певні обмеження, які варто враховувати, і коли, скажімо, журналісти писатимуть, дуже важливо, щоб вони це усвідомлювали.

По-перше, результати дослідження віддзеркалюють певні тенденції, що панують у громадській думці, але вони не є досконалим відбитком громадської думки. Це вкрай важливе питання: дуже часто, особливо на території пострадянських країн, декларовані

цінності не завжди збігаються з моделями поведінки, поширеними у соціальній практиці. Тобто дуже часто людина дає абсолютно протилежне бачення ситуації, а діятиме вона інакше. І громадські настрої, відстежені у дослідженні, дають змогу зрозуміти природу деяких соціальних явищ, що спостерігаються, але не дають їхнього вичерпного пояснення. Тому аби дослідити весь спектр чинників, які впливають на те, чому людина, скажімо, робить той чи той соціальний чи політичний вибір, треба враховувати більше чинників, більше моментів.

Якою може бути перспектива проведеного дослідження? По-перше, разове дослідження дає змогу визначити поширені в суспільстві установки, деякі з них можуть зберігатися впродовж тривалого часу. Справді, це дуже усталені стереотипи нашого населення. Інші ситуативні і можуть змінюватися дуже часто і дуже мобільно, наприклад, коли щось відбувається в країні чи навіть виступ політичного лідера. Тобто є певна група установок, які можна змінювати, тому важливо дослідити динаміку таких установок повторним дослідженням або розширеним дослідженням, тобто включити у це дослідження більше питань.

По-друге, для адекватної інтерпретації ситуації в Україні потрібно здійснювати порівняльний, так званий крос-компаративний аналіз, який дає змогу зрозуміти, наскільки наявне суспільне тло в Україні щодо реформ, бізнесу є унікальним чи типовим, і визначити, яка інтерпретивна функція цих результатів у контексті загальноєвропейського. Якщо подивитися на результати Європейського соціального дослідження. Торік Україна вперше стала учасником такого дослідження, яке називається European Social Survey – Європейське соціологічне дослідження за участі 24 країн. І тут є таблиця, в якій Україна посідає певне місце у, скажімо, якійсь загальноєвропейській картинці. Про це частково вже говорив пан Головаха. Хочу додати, що деякі результати можуть спровокувати дискусію на цю тему. Отже, у загальноєвропейському контексті ситуація уявляється не такою вже й поганою. Тобто налаштування проти бізнесу, яке видається дуже серйозним в Україні, не настільки унікальне. У кількох насправді розвинених країнах, в яких економіки рухаються дуже стрімко вперед, також є ліві настрої, недовіра до бізнесу. Для прикладу, було таке запитання в опитуванні: чи уряд має вживати заходи для зменшення різниці в доходах громадян. Україна до десятки країн, в яких населення вибирало таку опцію, не увійшла. Входять, наприклад, Угорщина, Франція і Польща, тобто вони вважають, що уряд має вживати такі заходи для розподілу справедливого між громадянами доходів.

Було й таке запитання: чи є довіра до бізнесу, чи сприймаєте ви бізнес як такий, що зацікавлений тільки у прибутках, а не у підвищенні якості послуг, обслуговування чи взагалі якості бізнесу. Україна увійшла в таку п'ятірку країн, де більша частина населення вважає, що бізнесу не можна довіряти, оскільки він зацікавлений не в якості, а в прибутках. Однак разом з ким вона увійшла в цю групу? Це Греція, Португалія, Франція та Угорщина. Особливо хочу наголосити присутність тут Франції та Угорщини, оскільки це країни, де бізнес розвивається дуже стрімко.

І останнє, про що говорив Євген Іванович, – оця політична шкала – ліві–праві, це було запитання, коли треба було визначитися від 0 до 10 (0 – ліві, 10 – праві). Так ось: Україна, українці виявилися найправішими. Однак ліві країни в Європі – це флагмани ЄС: Німеччина та Франція. Тобто населення в Німеччині та Франції виявилися найбільш лівим.

Віра Нанівська: Перепрошую, а як же вибори Ніколя Саркозі у Франції?

Катерина Клім: А це те, про що ми говорили. Вибір певної орієнтації на словах не завжди збігається з реальною поведінкою. Тому все це треба враховувати в інтерпретації отриманих даних. Однак все ж таки, я вважаю, ці дані цікаві і сподіваюся на дискусію з цього приводу. Дякую.

Віна Нанівська: Дуже дякую. Переходимо до вражень і позицій наших гостей. Запрошую до слова пана Єханурова.

Юрій Єхануров: Може, спочатку дама...

Віра Нанівська: Тоді дама. Людмила Всеволодівно, прошу вас.

Людмила Денисюк: По-перше, безумовно, я дуже щаслива, що нині в цих дослідженнях і виступах, я, як кажуть, знайшла підтвердження того, що підприємництво є бажаним для українців. Я це завжди знала. Знала, коли багато років працювала над створенням власного бізнесу. Як віце-президент СПП нині я – заступник голови Київської державної адміністрації і опікуюся питаннями підприємництва і бізнесу в нашому місті. Я почула все про те, що ми робимо і знаємо. Однак усе те, що ми робимо і знаємо, означає “робимо підкилимно”. Тобто в мене таке враження, що ми не сподіваємося на визнання нашої роботи. Це перше моє враження від почутого.

По-друге, нині я почула, чому ми не можемо відстояти позиції бізнесу і як їх потрібно відстояти. Парадоксально, що підприємництво фінансує партії будь-якого кольору зі їхніми такими антибізнесовими лозунгами.

Чому ми це робимо? Те, що наше суспільство є таким взагалі, – це дуже влучне слово: соціальна шизофренія. Те, що ми себе щоразу, м’яко кажучи, дуримо чи що. Однією рукою ми хочемо бути багатими, а другою боремося з багачами. Це взагалі нормально чи ні? Цей парадокс, який зараз існує в нашому суспільстві, я вважаю, треба терміново, нині (про вчорашній день я не хочу казати) змінювати. Досить. І може, нині багатьом стане зрозумілим, що крок пана Кінаха, який він зробив у суспільстві, не є лукавим. Що він справді, мабуть, не міг розірватися між своїми переконаннями підприємця, промисловця, працедавця і тими антипідприємницькими гаслами, якими користалися опозиційні партії під керівництвом БЮТ. Це особисте враження.

Бізнес нині не працює, а точніше він працює борючись. Він бореться за те, щоб отримати дозвіл, щоб отримати дешевші кредити. Він бореться за те, щоб захистити свою власність; бореться з рейдерством; за те, щоб приховати прибутки, бо вони неможливі для сплати (якщо він їх сплатить, то збанкрутіє).

Безумовно, я дуже вдячна МЦПД. Почуті нині дослідження я вважаю таким, знаєте, міцним і потужним кроком для того, щоб наші громадяни змінили ставлення і до бізнесу, і до підприємництва для того, щоб змінити все наше суспільство. Безумовно, всі ці дані я доведу до підприємницького середовища міста і нашої Партії підприємців і промисловців зокрема. Хочу сказати, що, мабуть, створювати партію нині потрібно зовсім іншу – дуже просту, в кращому розумінні цього слова, конструктивну і дуже потрібну для кожного підприємця, який починає працювати і, безумовно, для великого бізнесу. Все це є теж, тільки на різних рівнях. Я хочу ще раз подякувати за інші враження з різних питань – та це, я вважаю, окремий диспут, окрема тема нашої розмови. У вівторок я проведитиму брифінг з підприємницької діяльності і бізнесу в Києві. І тому більш фахові питання ми можемо з вами також обговорити.

Віра Нанівська: Дуже дякую, Людмила Всеволодівно. Прошу, Юрію Івановичу.

Юрій Єхануров: Я хочу одразу позиціонуватися. Я очолюю Спілку малих і приватизованих підприємств з 14 червня 1990 року. Тоді в Київміськбуді, головній будівельній організації Києва, зібралося близько 200 працівників малих підприємств, якщо хтось пам’ятає – була спеціальна постанова Совета Міністрів ССРСР, і тоді на основі цього створювалися малі підприємства.

По-друге, я багато років викладаю в Національному університеті ім. Т. Шевченка як професор кафедри теоретичної і прикладної економіки. Тобто я хочу і так і так у своєму виступі сказати кілька слів.

По-перше, я щиро вдячний МЦПД, що зміг ознайомитися з матеріалами навіть до презентації. І повинен сказати, що дуже приємно, коли ти чимось займаєшся, зробив справу свого життя і раптом бачиш, що вже з’явилися якісь перші маячки, якісь проблески. Дуже хочеться в це вірити. Хоча, відверто кажучи, я дуже реальна людина і розумію, що тема, яка

тут зачеплена, мені здається, трошки “на виріст”. І зроблені тут висновки також трошки “на виріст”.

Утім, ми звикли прибідняватися і все применшувати. В Україні, на жаль, комплекс меншовартості існує в багатьох питаннях, і я не хотів би применшувати тягу українців до підприємництва, поваги до приватної власності. За паритетами купівельної спроможності Україна входить до світової тридцятки. По-моєму, за результатами минулого року ми на 27 місці у світі. І досить уже нагинати голову, а треба робити серйозний аналіз того, що відбувається в нашій країні, бо Україна є серйозним світовим гравцем. Звичайно, що більше ми самі себе почнемо поважати, то більше звертатимуть увагу і на нас.

У всякому разі ви знаєте, нас очікує презентація Ньюйоркської фондової біржі, нарешті “они снизошли”, і вони сюди прийдуть шукати собі клієнтів. Виявляється, не так це все просто у їхньому конкурентному світі.

Що я хочу зараз одразу сказати: які висновки треба робити з цього дослідження і що треба робити? Я вважаю, повинен бути просвітницький період нашого життя. І про те, що сказано тут, треба говорити, але треба трошки ще дописати тексту і починати працювати. Хто це робитиме? В Україні є група людей, поки що не така вже й велика, але достатня, яка цією темою вже переймається. Ми провели кілька зібрань і на останньому назвали себе Ліберальним клубом України. З двох з половиною десятків людей, які зібралися в готелі “Козацький”, думаю, семеро–восьмеро будуть саме ті люди, які поїдуть і виступатимуть, і розповідатимуть про ліберальні ідеї.

Я на себе також взяв якісь особисті зобов’язання, але повинен сказати, що я цим давно вже займаюся. Тільки за останній час я виступив в університетах, на економічних факультетах у Рівному, в Дніпропетровську, Києво-Могилянській академії і, звичайно, у своєму Національному університеті ім. Т.Шевченка. Минулого тижня я виступав в Міжнародному інституті менеджменту. Хочу не тільки просто засвітити свою позицію щодо напряму ліберального руху і всієї правої ідеології, про яку ви говорите. Ви знаєте, я можу показати: в мене тут є визначення, що “куркуль має повернутися в Україну”, я собі це написав. Цей пласт, знищений в 1930-ті роки минулого століття, повинен відновитися. Тільки тоді це стане таким ґрунтом, на якому почне виростати нова свідомість українців.

У чому проблема? Проблема в тому, що в Україні практично всі політичні сили перетворили популізм на головний інструмент боротьби. Цей інструмент дуже небезпечний і дуже важко керований. Вивернути потім, після виборів, коли політична сила прийде до влади, на ті практичні кроки, які будуть робитися, і роз’яснити їх населенню буде досить важко. На жаль, у нас такий тон задано – хто більше пообіцяє, хто більше зробить. Я вважаю, комунізм і соціалізм, фашизм і популізм – це напрями, ідеології, які українське суспільство повинно засудити назавжди. Світ пройшов це в ХХ столітті, і ми не повинні дозволити пройти цим політичним силам, ми повинні взагалі не пускати їх за стіл. Так, як роблять це зараз в Європі. На жаль, ми в Україні дуже толерантні. Ці дослідження ще раз засвідчили, що це питання десь у психології. У повісті “Смерть Тарелкина” є така річ: “когда объявили прогресс, Тарелкин пошел впереди прогресса”. Україна в багатьох речах “хочет не быть, а казаться”. Це точно так само, як ми всередині 90-х по підписували масу декларацій з міжнародних зобов’язань, з яких не можемо вилізти зараз. Швейцарія не могла підписати про мови, а ми все підписали, тепер не знаємо, що з цими мовами робити, бо нема грошей, щоб виконати ці зобов’язання. Приблизно ось таке.

Тому те, що тут назвали соціальною шизофренією, ви знаєте, воно “лягає”. Ви прочитайте оці товсті книжки “Міфи українського народу”. Подивіться, як все це відбувається. Ви побачите, що є мораль вулична – для людей розповідати, і є мораль своя, свої інтереси. Це якось дивно вживається в одній людині.

Я не фахівець у цій галузі, але треба, напевно, відповідним дослідникам у цьому сенсі дати рекомендації всім, як нам з цим бути. Це реалії – реалії життя. І тому це є великою проблемою для політиків, бо люди не голосують за свої корінні інтереси. Люди голосують, дивляться – класна людина, ви знаєте, виглядає добре. Якби одягнув щось інше, то проголосував би. Або зачіска трошки змінилася, то проголосував би – ось такі їхні

міркування. Або як футбольна команда. Ви знаєте – я фанат київського “Динамо” хоч би там що, я ще Лобановського застав на полі, коли приїхав сюди в Київ у зовсім юному віці. Наша політика нагадує фанатів своєї території, своєї якоїсь команди. Ось я знову їду в Дніпропетровську область працювати, і мені цікаво з людьми просто розмовляти. Я не знаю, який там з мене агітатор, мені просто цікаво. Чому люди не хочуть, щоб їхні інтереси реалізовувалися в рідному місті, селі...

Я щиро вдячний Центру, що на вашій території ми почали про ці речі говорити. І я не погоджуюся з тим, що сказав Євген Іванович, що не зростає кількість громадських організацій, не працюють люди. Це є і це працює, але поштовхом для реального розвитку громадянського суспільства стане реформа місцевого самоврядування, коли ми нарешті дамо кошти місцевим органам влади і наділимо їх повною відповідальністю. І тоді будуть і квартальні комітети, і вуличні комітети, і все, що завгодно, коли будуть інтереси і коли люди розумітимуть, що їхні рішення безпосередньо впливають на результат життя села чи міста. Хоч би що там люди казали – вони не бачать реального виходу, немає впливу на рішення відповідної інстанції, скажімо, місцевої ради, виконкому чи адміністрації. Це проблема і це не буде вирішено доти, доки люди не будуть безпосередньо впливати на ситуацію.

Мені здається, перший крок у зміні Конституції має бути зроблено все-таки в напрямі реформування міського самоврядування за однієї умови, що ми створимо всі економічні підйоми. Тобто скільки часу нам треба, щоб платили податок на нерухомість, скільки часу нам треба, щоб ми запровадили нарешті приватну власність на землю і легалізували ті речі. Без цього далі просто рухатися не можна. І суспільство це має зрозуміти. Кого ми дуримо з приводу того, чия земля навколо Черкаської області чи Київської? Ми всі це розуміємо, що це вже все поділено, чия земля знаємо, але формально комусь ще треба ці речі якийсь час протримати. Як сказав мені один товариш з приводу Закону про акціонерні товариства: “Погоди, мы еще доделим и все нормально примем, не спешите”. 2002 року він сказав, що це буде 2007 року. Ось минув рік, і не вийшло. Однак я так думаю, що десь вже скоро приймемо.

Я прошу, це не агітація, це просто для інформації. Я почав конструювати свій сайт, на якому веду боротьбу за лібералізм в Україні. Щербань цей лібералізм просто знищив. Тому замість слова “лібералізм” яке хочете слово пишiть. Однак там є про приватну власність, про рівність перед законом, про вільне підприємництво й економічні свободи, там є тези моїх виступів, останні два виступи в Нью Йорку. Я хотів показати закордонну модель і українську модель у Міжнародному інституті менеджменту. Я дуже хочу, щоб ви повірили, що я був щирий і там і там, і ви не знайдете там серйозних світоглядних суперечностей. Тому цей сайт зараз у роботі, ми над ним працюємо і там є окремий розділ, де можна клікнути лібералізм і прочитати нашу відповідь. Я думаю, вже наступного тижня будуть кольорові кружечки і буде розписано, як цей лібералізм розвивався і яке політичне середовище, тобто ми все це постараємося в системі координат розписати. Тобто це якийсь такий просвітницький шлях. На завершення, шановні колеги, я щиро вдячний МЦПД. Ви знаєте, якось так сталося, я років два–три тут не був. Я подумав, що ви вже стали такими спеціалізованими, пішли сіяти добре і вічне серед державних чиновників і, я так думав, тихенько живете собі на узбіччі. Я дуже радий, що ви справді центр, і що цей центр вирощування куркулів в Україні працюватиме й далі. Я щиро хочу цього і бажаю вам, і в тому числі з нашою допомогою, щоб так воно і відбувалося. Дякую.

Віра Нанівська: Дуже дякую, Юрію Івановичу, і прошу – Людмила Всеволодівна хоче щось додати.

Людмила Денисюк: Хочу додати, що такий диспут, мабуть, буде і про громадські організації. Я працюю з ними щотижня через день. Раз на місяць засідає координаційна рада при мерові нашого міста, яку він очолює, а я, як кажуть, друга людина, це на моїх плечах, безумовно. Який я зробила висновок про громадські організації, що я бачу? Мені іноді стає жахливо, коли громадські організації відстоюють і лобіюють свої власні вузько профільні питання чи дуже непрофесійні – утім, професійним можна стати. А може, громадські

об'єднання зрозуміли, що корупційні схеми, які нині діють на всіх рівнях влади, не можна подолати, і приходять вирішувати проблеми тільки свої: чи то оренди, чи то фінансування, кредиту чи ще щось. Оце і є страшно.

Я знаю Віру Нанівську і поважаю Юрія Єханурова, це дуже фахова людина. Я вважаю вельми влучною темою, яку нині запропонував МЦПД. Саме ця організація, дуже фахова, з чіткими позиціями, допомогла мені на моїй посаді навчитися відділяти зерно від половини. Як каже Віра Нанівська, все геніальне – дуже просте. До цього геніального прийти – дуже великий шлях.

Після цього всього хочу сказати, чому в нас таке велике засилля антибізнесових лозунгів: забрати щось приватне, розділити, потім знов перерозподілити і забрати. А те, що на Майдані підприємці і бізнес не виголосили своїх лозунгів, не поставили вимог до майбутнього уряду. Тому ми хоч і виграли, але програли. Це моя особиста думка і позиція, яку треба терміново змінювати дуже послідовними конструктивними і такими наполегливими кроками. Дякую.

Віра Нанівська: Дуже цікаво. Дякую. Ми маємо “Успішну Україну”, пан Олег Волошин і Ігор Каратунов, будь-ласка.

Ігор Каратунов. Можна мне говорить. Я один из “Успішної України”. Когда я говорю я из “Успішної України” меня спрашивают ты где. Наша организация называется “Успішна Україна”. Я хотел бы свое выступление разделить на две части. Первая часть - это причины результатов социологических исследований, вторая часть – это что с этим делать.

Итак, вчера состоялся круглый стол, который назывался “Есть ли у бизнеса деньги честно платить налоги?”, на котором мы огласили сенсационные результаты: у бизнеса нет денег честно платить налоги. Почему я говорю, что эти результаты сенсационные. До этого на этот вопрос примерно так отвечали как ваши социологические исследование: бизнес змушений вдаватися до тіньових схем. А мы конкретно отвечаем, что 60% бизнеса работает, которые работают на внутреннем рынке, у них нет денег честно платить налоги. Причем инструмент для выяснения этой ситуации, структуру нашего исследования я бы хотел поблагодарить работников МЦПД, слова которых, кстати кто присутствует здесь, может быть он и не помнит. Но именно они нацелили нас на именно это исследование, которое я считаю успешно завершилось.

Итак я хотел бы представителей СМИ нацелить не дать замолчать этот факт. Конкретно – у бизнеса нет денег честно платить налоги. Четыре фактора на это влияют. Как ни странно не только высокие налоговые ставки, плюс низкие цены на Украине. Об этом свидетельствуют индекс покупательной способности, которые огласили – очень высокой на Украине. И естественно это коррупция и низкая производительность труда на предприятиях малого и среднего бизнеса. Я хочу подчеркнуть, что мы исследовали именно те предприятия, которые не вписываются в схему, по которой позволяют работать под едином налогом.

Итак я бы просил СМИ отразить этот факт. Дело в том, что на наш круглый стол приглашалась Налоговая администрация. Несмотря на сенсационность этих заявлений: у бизнеса нет денег честно платить налоги, они не пришли. И темнее менее нам дали.

Инструмент с помощью которого мы выясняли ресурс портал “Податків” получил од Налоговой администрации диплом как лучший интернет ресурс, который говорит о налогах. Итак вторая часть что же с этим делать. Дело в том, что я пришел из успешного бизнеса. Где то дет 15 занимался в общественной организации и я хотел бы ответить почему не растет количество участников общественных организаций, про что говорил Евгений Головаха. Да потому что нас не слышат. Я пришел из бизнеса в общественное движение чтобы продвинуть свой проэкт. 50 % процентов проблем, которые показали социологические исследование, которые мы здесь обсуждаем, занимается мой проэкт. Я примерно около 20 встреч на очень высоком уровне провел с государственными деятелями, политиками нашими и ответ такой: в данный момент это неинтересно. Более того это неинтересно будет в ближайшие 5-10 лет, пока нашу страну будет трясти. Ну вот примерно все, что я хотел сказать.

Віра Нанівська: Дякую. У нас є взагалі не просто колега – пан Волошин, чії статті про праву ідеологію і про праву ідею в “Експерте” дуже змістовно звучали. Тому це є той самий Олег Волошин. Ми з радістю читали ваші статті.

Олег Волошин: Дякую, Віро Теодорівно. Насправді для нас, журналу “Експерт”, справді приємно, що тема не тільки середнього класу, а й глибше, те, про що говорив Юрій Іванович, тема ліберальної ідеології, ліберальної моделі розвитку України знаходить таке ґрунтовне відображення в роботі таких потужних аналітичних центрів, як МЦПД. Це дослідження створює соціальне підґрунтя для будь-яких дискусій і розмов на цю тему. Я не хотів би глибоко аналізувати це дослідження, думаю, воно саме за себе гарно говорить. Там в принципі все зрозуміло. Тільки кілька маленьких коментарів.

По-перше, мені дуже сподобалася сама назва заходу: “Реабілітувати куркуля”. Оразу в мене було враження (я так розумію з самого змісту дослідження), що переважно йтиметься про те, як нині українці ставляться до нових куркулів, до людей, які досягли успіху, володіють власною справою, є власниками якихось ділянок чи активів. Однак моє перше враження було, що йдеться (і мені здається, про це потрібно говорити) про історичну реабілітацію куркуля. Тобто в Україні, особливо після приходу до президенства Вітора Ющенка, ми дуже багато говоримо про переосмислення наслідків Другої світової війни.

Однак ми взагалі не говоримо про переосмислення наслідків громадянської війни. Тобто в нас дотепер, і це в будь-якому підручнику написано (фактично, якщо так загально зробити резюме, то висновок єдиний): російська більшовицька навала позбавила Україну незалежності. Тобто якщо уважно подивитися підручник, чому ми навчаємо дітей, то складається враження, що якби в Україні вирости свій власний Сталін, свої власні більшовики, які розмовляли б українською, все було б гаразд. Погано тільки те, що вони прийшли з Росії, позбавили Українську Народну Республіку незалежності і самостійності. Єдиний, хто справді відстоював, хоча, звичайно, він мав консервативні погляди, але трохи ліберальні, – це гетьман Скоропадський. Його в підручниках зображено як ледь чи не негативний персонаж, і зображено негативно саме через те, що він підтримував великих і середніх власників, підтримував старий апарат чиновництва, який був професійним, але його вадою було те, що він не знав української мови, і тому він поганий.

А героями ми робимо Михайла Грушевського. На 1+1 чудовий фільм, коли Винниченко, Грушевський, вони взагалі казали: нам армія не потрібна. Російські соціалісти – вони, мовляв, такі самі, як і ми, вони на нас ніколи не нападуть. І хто почав атакувати куркулів, хто перший почав говорити про перерозподіл землі на користь селян, про те, що нам великих власників потрібно обмежити. Тобто в наших підручниках історію подано дуже викривлено. Нині велика частина населення України є нащадками переможців громадянської війни, тобто нащадками тих, хто підтримав більшовиків. Це факт. Мій прадід теж був там ветераном Сивашської дивізії, штурмував Перекоп і таке інше.

Однак треба відверто казати, що наші дідусі не той шлях знайшли для виправлення свого соціального становища. Це не найкращий шлях. Не усвідомивши цього, як ми можемо переконати людей, що зараз не треба повстати та повалити цей соціально несправедливий лад.

Ніхто не заперечуватиме, що в Україні існує надзвичайно великий розрив між доходами багатих і бідних людей, це, звичайно, потрібно виправляти, але еволюційним, а не революційним способом. В одному з матеріалів я писав, що варто уважно подивитися на людей, яких привозили і прихильники розпуску парламенту, і супротивники до Києва. Це люди від Конституційного Суду за командою йшли на метро Республіканський стадіон, щоб їхати на Майдан Незалежності і далі мітингувати. Як вони обходили ці мерседеси, що були припарковані. Вони обходили їх організовано, ніхто не чіпав, але достатньо було б маленької іскорки, щоб цей штучний, великою мірою міжрегіональний протест, політичний протест перетворити на соціальний протест.

Тому що дуже чітко видно, яка велика різниця в одязі, у поглядах, зовнішньому вигляді людей, яких привезли з регіонів, і навіть пересічних киян, тобто я не кажу вже про багатих киян.

І це дуже небезпечно насправді, якщо ми не будемо постійно говорити про те, що насправді бути заможною людиною – це не злочин. Інша справа, що одночасно ми маємо говорити про соціальну відповідальність бізнесу. Тому що розмова про соціальну відповідальність бізнесу не є розмовою соціалістичною, це розмова ліберальна. Тому що лібералізм – це система поглядів, які встановлюють якісь правила. І головне, мені здається, в лібералізмі – це можливість кожному досягти успіху. Це не консерватизм, не закріплення того, що вже, як прості люди кажуть, накрав або, як ми кажемо, заробив, то давайте їх захищатимемо і все, тобто консервуємо ту неефективну в принципі і справді не дуже справедливую модель, яка нині існує в Україні.

Тому мені здається, що теза про реабілітацію куркуля має існувати не тільки з поглядом у майбутнє, а й з поглядом у минуле, з акцентом на тому, що громадянська війна стала трагедією для України не так у національному розрізі, як у соціальному.

І другий момент дуже важливий: те, що тут відображено в амбівалентному ставленні українців до власної справи, до успіху і водночас нелюбов до власників, так само, на жаль, проектується і на ЗМІ. Часто, дискутуючи з колегами, я кажу їм: ви пишете про бізнес, але ви його не любите. Тобто ви постійно ходите з презумцією провини бізнесу, тобто ви завжди шукаєте, де його провина і завжди любите закінчувати матеріали: а ось якби він більше думав про своїх співробітників або більше думав про країну, то чинив би в інший спосіб. А ми намагаємося виходити з презумції провини закону та держави. Якщо хтось не платить податки, то це, по-перше, тому що йому дозволяють їх не платити, а по-друге, тому що такі податки зазвичай у рамках економіки платити неможливо. Це, до речі, журнал “Експерт”, ми обговорюватимемо соціальну відповідальність медіа, і в тому числі, я думаю, і МЦПД. Можливо, варто провести якесь таке цікаве дослідження серед співробітників ЗМІ щодо їхніх поглядів і ставлення.

Тому в нас дуже розвинений сегмент ділової преси, але більшість серед ділової преси пише дуже негативно про ліберальні ідеї, про бізнес, а особливо про великий бізнес. Дякую.

Віра Нанівська: Дякую. Прошу, Юрію Івановичу, ваш коментар.

Юрій Єхануров: У мене така репліка. Людмила Всеволодівна порушила питання про те, що бізнес-асоціації лобіюють свої конкретні інтереси. Вони для цього й створені. І якщо вони не лобіюватимуть своїх конкретних інтересів, то вони не потрібні. Однак питання в тому, що у нас було. Я працював головою Комітету промислової політики і підприємництва і добре пам’ятаю, як відбувалися різні асоціації з незалежними поглядами. Ми зуміли взагалі сказати, що є такий інструмент, ми тоді створили координаційний центр об’єднань підприємців України і пробували між собою узгодити інтереси, щоб вийти до влади з єдиною позицією. Виявилось, це дуже непросто.

Коли наш уряд почав працювати, я вийшов до Ради підприємців і сказав: я надаю право вето Раді підприємців. І ось тоді виявилось, як тут у вас написано: а король-то голий. Виявилось, професійні об’єднання підприємців не здатні виступити серйозно проти чиновника. Тому що коли сидить голова податкової і поряд з ним сидять зубри, а навпроти – конкретний підприємець, виявляється, він не підготовлений для серйозної дискусії. І це нормальні речі. Тому ми сказали: шановні, не обійдетесь вже просто так. Треба створювати свої серйозні структури. Треба мати свої засоби впливу, але на серйозному рівні. І ви знаєте, перші постанови, перший місяць пролетів – жодного вето не було. І виявилось, не тому, що ми так добре працювали для підприємців, а тому, що, скажімо, аби професійно дискутувати, треба бути добре підготовленим або брати з собою когось з якогось центру дослідження.

Мушу сказати, що ми повинні на цей вищий рівень вийти. Ми виходимо поступово, діалог влади і бізнесу триває. Щоправда, і кардинально питання вирішуються. Як ось, наприклад, ця Рада підприємців. Вона така, знаєте, від неї відбиваються люди, то я їх нейтралізував тим, що

дав право вето. Уряд, який прийшов після нас, він їх теж нейтралізував – він їх просто ліквідував. Як наслідок – ось два вам підходи.

Віра Нанівська: Дуже цікаво. Дякую. Прошу Ірину Онищенко, партія “Віче”.

Ірина Онищенко: Я ознайомила з результатами дослідження задовго до круглого столу. Для “Віче”, які називають себе лібералами, або прагматиками з ліберальним обличчям, або лібералами з прагматичними цілями, це не новина. Такі результати для нас не новина, бо ми займаємося цими питаннями з 2001 року, коли ще команда Озимого покоління у своїй програмі писала не про так званий соціальний захист, а соціальний наступ. Тобто коли ми опитували людей похилого віку, пенсіонерів, чого вони хотіли б більше – отримувати більшу пенсію і могли допомагати своїм дітям чи щоб діти заробляли стільки, аби могли утримувати їх. Як ви думаєте, якою була відповідь? – Ми будемо утримувати дітей. Розумієте, оце суто українські підходи.

Віра Нанівська: Суто радянські, а не українські.

Ірина Онищенко. Тут можна вважати, що і так, розумієте, це один бік медалі. Другий бік – студенти. Я 15 років працюю в приватному навчальному закладі – Європейський університет, була проректором, завідувала кафедрою і робила щороку опитування першокурсників і п’ятикурсників: чого ви б хотіли більше після закінчення університету: заснувати власну справу, працювати на приватних підприємствах чи в державних структурах. 2000 року був більший відсоток студентів (37 відсотків), які після закінчення університету хотіли започаткувати свою власну справу. 2006 року власну справу хотіли започаткувати 17% студентів. Більше 50% хочуть працювати на державних підприємствах. З чим це пов’язано? Це з пов’язано з тим, що молоді люди не хочуть брати, по-перше, на себе, величезну відповідальність, по-друге, наше законодавство, яке просто не дає змоги працювати.

Після нашого круглого столу мені спала на думку фраза досить відомого поляка, який починав у Польщі реформи і в одному зі своїх виступів у польському сеймі сказав таку буквальну фразу. Ви знаєте, поляки, якби ми мали можливість, то завалили б консервами всю Європу – якби у нас була жесьть, проте ми не маємо риби. Мені здається, те, про що свідчить наше опитування, саме про це і говорить.

Команда Озимого покоління, а тепер “Віче” ставить на перше місце позбавлення пільг, підтримку малого і середнього бізнесу не тільки державою, а й великим бізнесом. Мені було дуже приємно почути Олега Волошина про соціальну відповідальність бізнесу. Тому що нині з цього треба починати. Не з того, що бізнесу нема з чого платити податки, це теж питання важливе. Однак доки люди не бачитимуть не лише меценатства в бізнесі, а саме соціальної відповідальності, вони за нього не голосуватимуть. На двох виборчих кампаніях ми в цьому абсолютно впевнилися.

Ігор Каратунов. Я хотел бы сказать, что вот, как относится к тому факту, что нельзя бизнес, нет денег у бизнеса честно платит налоги. Это тоже самое, что обычному человеку, сейчас принимается закон, что дышать нельзя, штраф сто долларов или там сто гривен или два года тюрьмы. Все, вот такой закон и теперь вы, любой человек, ему природно дышать. Все знают, что он дышит, все, нов любой момент или оштрафуют или в тюрьму посадят. Вот точно также 60 % предпринимателей, которые работают на внутреннем рынке, не экспортеров, я подчеркиваю, на внутреннем рынке, они нарушают закон, они не могут не нарушат закон, у них нет возможности не нарушит. Это очень важно.

Віра Нанівська: Дякую.

Юрій Єхануров: Тільки 17% студентів хочуть бути підприємцями. Це досить висока цифра. Таке опитування, здається, у вас уже проводили. Я пам’ятаю, як я увас виступав. Тоді було десь 70% охочих, а зараз тільки 17%. Тому що нормальне конкурентне середовище. По-

друге, дуже багато людей уже випробували себе і зрозуміли, що вони до цього нездатні. Якщо в майбутньому буде десь 7–8% – це хороша цифра. І ми маємо бути реалістами в тому, хто може бути підприємцем. Знаєте, багато людей пережили життєві катастрофи, думаючи, нібито вони здатні бути підприємцями. Напевне, ми повинні все-таки в просвітницькому сенсі також працювати. Читаючи свої лекції в університеті, я завжди кажу так: тема лекції “Інвестиції” чи “Фондовий ринок”. Давайте поговоримо про реєстраторів. Щоб стати реєстратором, потрібно мати такий-то набір чеснот.

Я, наприклад, ніколи не зміг би бути бухгалтером, тому що я до цього нездатний, а хтось здатний. Ось візьміть залікову книжку студента. Якщо там під фотографією немає його підпису, то це означає, що ця людина ніколи не зможе бути бухгалтером. У мене такого підпису не було до третього чи четвертого курсу, потім хтось мені сказав і я підписав. Приблизно ось такі речі. Тому люди мають себе готувати до майбутнього фаху. Мене колись здивував у Лондоні виступ дівчини, яку готували до роботи в Європарламенті. Вона сказала, що ще в старших класах школи почала готуватися до політичної діяльності. А потім ми почали розмовляти на цю тему, виявилось, що багато людей готуються до посади державного чиновника. Тобто ти повинен поводитися відповідно, щоб у тебе було таке майбутнє. Ти повинен усвідомлювати, що нині про твоє минуле знають усе, навіть якщо ти неправильно перейшов вулицю. То це означає: якщо ти готуєшся до якоїсь діяльності, ти повинен знати це і бути гідним її. Цікаво, як куркулям бути: їхнє минуле має значення чи ні? Тому 17% – дуже висока цифра.

Віра Нанівська: Дякую. Прошу, Володимир Нікітін.

Володимир Нікітін. Ну сначала такое замечание, что надо четко понимать, что левые взгляды и левые партии в этих старых демократиях это не тоже самое, что левые партии в молодых. Там принципиально другие взгляды. Если посмотрите левые программы вот той же Франции, они правее всех наших левых. Потому что там все время происходило взаимодействие между партиями и волнами они сменяли друг друга. А второе вот, основное. Это Юрий Витренко написал большую статью про украинское образование под заголовком: “Почему мы такие бедные, а все такие разумные образованные”. И вот этот вопрос почему такие бедные Центр все время волнует и я хочу сослаться. Для меня очень принципиальная вещь, которую мы здесь не рассматривали, это отношение в Украине к формальным процедурам, к нормативам и к законам. Потому что есть такая книжка под названием “Почему богатые страны богатеют, а бедные беднеют”. Человек 20 лет проводил полевые исследования в разных странах: в Южной Америке, в Северной, в Европе, в Азии и установил очень простую закономерность. Значит они там рассматривали вопрос на практике, на поле, не в статистике, сколько тратит человек на открытие своего дела, сколько он платит взяток, как можна оформить собственность, как можна продать собственность, как она охраняется. Очень простые вещи проверил. Оказалось, что совершенно точная корреляция. В богатых странах действует формальные правила, продать можна очень быстро и все это охраняется, в бедных странах можно годами получать разрешения, продавать и никогда не получите защиту. По этому, тот вопрос, чтоб Украина стала богатой и вернулись куркули еще связано с тем каким образом у нас устроена вся эта система формальных отношений. Только когда, когда у нас будут работать нормальные процедуры и быстро можна будет получить и все буде сохранено законом, нотариатом и так далее, наша страна станет богатой и куркули не будут бояться, что завтра придут и отнимут. Спасибо.

Віра Нанівська: Дякую всім учасникам круглого столу. Ми маємо і очевидну підтримку того, що ми зробили, і дуже жорстку оцінку, що цей процес відбувається на випередження. Я думаю, по-перше, що це справді просвітницька робота, по-друге, потрібно й надалі провадити дослідження і, звичайно, детальнішу роботу зі ЗМІ. Очевидно, немає шансів на формалізацію, навіть якщо немає ідеї. Тому я страшенно вдячна Олегу Волошину за вашу

розмову про реабілітацію. Ми завжди говоримо про десовєтизацію, і я дуже рада, що є партнер, може, ми почнемо щось разом робити. Дякую всім. До побачення.